

Recenzii

N. Iorga. *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor.*

Întăiul cuvint din titlul acestei broșuri de 91 pagini ar trebui, spre a-l face să corespundă conținutului, înlocuit prin acel de *Presupuneri*. Autorul nu constată nimic în tot cursul broșurii, ei se mărginește să emită presupuneri, în sprijinul cărora nu aduce nici umbră de dovadă.

Astfel, la începutul întâiului paragraf (pag. 5), ni afirmă că *dreptul românesc* „nu e decit un străvechiu obicei cu îndoite rădăcini tracice—cele mai puternice și mai adânci—și slave...” Ar fi fost foarte interesant să știm cum dovedește d. Iorga această precumpănire a elementelor tracice asupra celor slave în *dreptul* sau *obiceiul românesc*, și mai ales să aflăm izvoarele care l'au luminat asupra amănunțelor obiceiurilor agrare ale Tracilor. Din nenorocire aceste izvoare nu ni sint divulgate și învățatul istoric nu găsește cu cale să ne lămurească temeiurile pe care își sprijină această afirmațiune.

În paragraful al III-lea autorul ne primblă pe la Muntele Atos, Patras și insula Cipru, spre a ni arăta că, în evul mediu, o parte din populațiunea acelor localități era alcătuită din oameni cu libertate limitată, șerbi numiți *pareci*, și asemănându-se întru-citva cu vecinii dela noi, și face să reiasă deosebirea „între siste-

mul bizantin și dreptul românesc (pag. 12). Păcat numai că, după cit știu, instituțiunile din Patras și din Cipru, departe de a fi bizantine, fusese introduse de cruciați din apus, și că așa-zămintele din Cipru, ca și obiceiurile din Ierusalim (*Contumus de Jerusalem*), erau privite ca cea mai desăvârșită formă a instituțiunilor feudale.

Paragrafele VI și VII, privitoare mai cu samă la sistemul agrar în vigoare în Moldova înainte și după descălcarea, sint cu desăvârșire confuze. Din cele spuse de autor este cu neputință să-ți faci o concepție lămurită despre starea de lucruri descrisă, concepție care de altminteri se vede a lipsi și autorului.

Mi se pare totuși că, din cuprinsul acestor paragrafe, reiesă :

1. Că, după d. Iorga, în fruntea satelor, în Moldova, înainte de descălcarea nu se găseau *ceneji* ereditari, ci juzi aleși.

2. Că învățatul istoric stăruie a susține că răzășii și moșnenii de astăzi sint urmașii unor țărani proprietari hotarului care atirna de satul lor.

Dovezi în sprijinul acestor păreri nu ni se dau deloc. D. Iorga nu voește deloc să țină samă de faptele următoare :

1. De mulțimea *întăririlor* de judeciii făcute de Domni vechi ca Alexandru cel Bun, în care judeciile întărite poartă numele de *ocini* (*patrimonii*). Înăl-

riri neasămănat mai numeroase decât *daniile* aceluiași Domni.

2 De împrejurarea că, dacă județii de dinainte de descălecarea ar fi fost diregători rurali aleși, despoierea obștiei poporului, de către întemeetor și urmașii lui, de un drept atit de prețios ca alegerea acestor diregători, ar fi stîrnit în mulțime o nemulțămire, care ar fi făcut cu neputință opunerea biruitoare a Moldovenilor la năzuințele cuceritoare ale Ungariei.

4 De faptul că șirul documentelor oricărui sat de răzăși și de moșneni ne arată în chip invariabil cum ei se trag dintr'un strămoș unic sau din frați, care, la origine, au stăpînit judecia întreagă, *luînd de a zecea* dela sătenii așezați pe hotarul acelei judicii, — pe care îi judecau și care săteni, cu vremea, au fost siliți să părăsească satul spre a lăsa pămînturile de hrană în folosința urmașilor săraciți ai județului primitiv.

5 În fine d. Iorga nu vrea să lînă nici o samă de faptul că moșnenii din țara romînească și-au zis *eneji* până în veacul XVIII, conștienți că se scoborau din *eneazul* care *enezise* odinioară pe întreg hotarul ce și-l împărțiau acuma.

Afirmările nedovedite și greșelile nu lipsesc din paragrafele următoare, dar semnalarea lor ar cere un spațiu întrecînd cu mult cadrul unei simple recenzii. Le voi lăsa pentru alt prilej spre a mă ocupa cu ultima parte a broșurii, care dă măsura gradului de pregătire și a temeiniciei cu care a fost scrisă.

D. Iorga pretinde (pag. 50) că Regulamentul organic cuprinde că „voia la păduri va fi și de aici înainte cum a fost până acuma”.

Dar nici Regulamentul Moldovei nici acel al Țării romînești nu cuprinde o asemenea dispoziție. Dreptul săteanului de a lua din pădure lemne pentru trebuința sa, fără vre-o plată, și che-

restrea sau alt lemn de spēculă în schimbul dijmei (lemnului luat), drept recunoscut de hrisoavele Fanarioților din ultimul deceniu al veacului XVIII, este ridicat cu desăvîrșire în Moldova, unde art. 129 al noiei legiuri hotărăște că proprietarul singur are drept la folosurile „din mori, iazuri, păduri și alte asemenea”.

Iar Regulamentul Organic al Țării romînești în paragraful 4 al art. 140 hotărăște că, pe moșiile pe care sînt păduri, proprietarul va învoi pe săteni să ia lemne de încălzit, pentru trebuința lor, în păduri și tușuri, din locurile desemnate de el.

Vorbînd în paragraful XVI de *măsurile administrative luate pentru ajutorarea țăranilor*, d. Iorga afirmă că „în domeniul Giurgiului, Statul hotărăște arendașului în ce condiții va da sătenilor pămînturile de prisos (pag. 55), citînd și pagina din I-ul volum de *Acte și Legiuri* în care se găsește textul actului doveditor.

D. Iorga face aici o deplorabilă confuzie. Condițiile de care vorbește sînt acele din 1845, relative la arendarea moșiilor mănăstirești și chiriabicești, după cum rezultă din chiar titlul actului ce să găsește la pagina din *Acte și Legiuri* citată de d. Iorga. În cît privește domeniul Giurgiului, lucrul stă cu totul altfel. Domnitorul, Alexandru Ghika, a făcut într'adevăr să se prezinte Adunării, la 1841, un proiect de condițiuni pentru arendarea domeniului Giurgiu, în care se mărginea într'adevăr plata prisoaselor de arătură la legiuita dijma din roade, dar, cu toate stăruințele Domnului, Adunarea a rîspins această mărginire.

D. Iorga ne mai zice că legea dela 1851 a lui Știrbei impunea săteanului o clacă de 20 zile „destul de încărcate și data aceasta, însă el e scutit de multele pocloane”. (Pag. 61).

Această singură frază conține trei greșeli. Numărul zilelor de clacă im-

pus săteanului de paragraful 1 al art. 141 al Regulamentului Organic modificat de Știrbei era de 22 și nu de 20. Aceste zile nu sînt încărcate; *nartul* regulamentar dela 1832 este menținut în noua legiuire și acest *nart* este, în Țara rominească, foarte ușor pentru toate muncile, afară de secere. Iar „multele pocloane“, despre care vorbește învățatul profesor, nu s'au suprimat, pentru minunatul temeiu că aceste pocloane nu existau nici în Regulamentul Organic, nici în legiuirea dela 1851 nu se face mențiune de înființare sau suprimare de pocloane. Ceva mai mult: nici un așazămint scris, vechiu sau nou, nu vorbește de asemenea lucruri.

D. Iorga mai afirmă (pag. 62) că „statul își ia sarcina de a fixa cît se vor plăti loturile luate din prisosul proprietarului“ și că aceste prețuri se fixau pe un period întreg de recensement.

Această afirmare alcătuește o nouă și regretabilă confuziune, căci nu există o asemenea dispoziție în legiuirea lui Știrbei. Paragraful 8 al articolului 140 prevede că se va fixa, pe un period catagraficesc întreg, prețurile cu care se vor achita de țărani zilele de clacă nelucrate de ei. Aceste prețuri deosebindu-se, după cum locuitorii erau așezați pe locuri de cîmp sau pe locuri de munte, d. Iorga și-a închipuit că legiuirea dela 1851 stabilește un maximum de preț pentru locurile închiriate țaranilor.

Reforma săvîrșită la aceeași vreme în Moldova dă d-lui Iorga prilej să facă o confuziune și mai regretabilă decît cele de mai sus.

După ce repetă și aici afirmarea neîntemeiată că această legiuire ar fi desființat toate pocloanele (care nu existau), dislinșul istoric adaugă; „Legea lui Ghyka dă voie să se ia dela pădure, din cazături, lemne și chiar să taie lemne pentru clăditul caselor,

rămînînd a se face înveeli numai pentru lemnul de cherestea destinat vânzării, negoțului“.

Din textul de mai sus rezultă că autorul crede că legiuirea din 1851 a lui Grigorie Ghyka a dat țaranilor din Moldova dreptul să ia, pentru uzul lor, lemn de foc și de trebuință din pădurile proprietarilor. Această părere este cu desăvîrșire greșită.

Dacă cetim în *Acte și Legiuiri* I, p. 536, textul oficial al acelei legiuiri, găsim dispoziția despre care vorbește d. Iorga în articolul 44 sub un subtitlu special intitulat: *Regularea imbinatelor drepturi și îndatoriri ale locuitorilor din satele de prin munți*. Iată și textul în chestiune:

„Locuitorii de munte sînt slobozi a lua din cazături lemne de foc pentru trebuința caselor lor, precum și lemnul pentru clădire de casă, de bejuri și uelte gospodărești, la care trebuind lemne verzi din picioare, li se va da cînd vor avea trebuință, orîndîndu-se de proprietar locurile unde ar fi mai de îndămănat pentru locuitori, care vor plăti de gospodar cîte șese lei, precum mai jos în tablă se arată pe fiecare an“.

Vrea să zică d. Iorga, necetînd textele cu băgare de samă, a întins asupra întregii țări un drept de care se bucurau numai locuitorii satelor dela munte din ținuturile Putna, Bacău, Neamț și Suceava.

Dar greșala d-lui Iorga nu este mărginită în generalizarea unei măsuri parțiale, ea se complică cu o greșală istorică. Articolele figurînd în legiuirea dela 1851 sub numerile dela 40 inclusiv înainte nu sînt cîtuș de puțin opera lui Grigore Ghyke, ci alcătuiesc *Legea asupra imbinatelor drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și ale sătenilor din satele de prin munți*, propusă de Mihail Sturza Adunării Onștești și votată de aceasta la Martie 1844, al cărui text întreg a fost

adăogit fără modificare la acel al legăturii dela 1851.

Hotărât lucru, d. Iorga nu era pregătit pentru a face istoricul chestiunii țărănești.

R. Rosetti.

**

N. Iorga. *Inscripții din Bisericile României.* Vol. II, cuprinzind 1079 N-re, 380 p.p. pr. 6 lei. Socec, București, 1908.

Micile însemnări rătăcite prin îndoiturile filelor vrăunei vechi cărți bisericești sau aruncate sub cine știe ce margini de icoane, pomelnicele, inscripțiile crucilor și bisericilor, toate își găsesc loc și sînt rinduite în colecția d-lui N. Iorga. O serie de „inscripții amestecate“, alta de „inscripții felurite“, inscripții dela bisericile din Roman, Piatra, Bacău, Cimpulung, Caracal. Au fost cercetate apoi 20 de biserici din Craiova, aproape 50 de biserici din Iași; din celelalte județe, Dimbovița ocupă loc cu mai multe inscripții în acest volum comunicate în cea mai mare parte de d. V. Drăghiceanu. Multe lucruri noi și de o deosebită însemnătate se vor afla din acest nou volum, d.p. pentru cine nu va fi o mare satisfacție știrea că la mănăstirea Dobrovățul a lui Ștefan cel Mare au rămas până acum cărțile de slujbă pe care le dăruise Ștefan cel Mare [p. 211]?

Publicarea „Inscripțiilor“ înseamnă deschiderea unei noi căi de cercetări și, deși unele din lecturile d-lui Iorga vor fi rectificate în parte, căci e firesc ca cel ce cercetează într-o cale deschisă larg să meargă mai sigur, doar cine vede după, va vedea mai bine, prin însuși acest fapt, întregul însă nu va suferi.—Despre adnotările și însemnările istorice genealogice care întovărășese publicația, socot că nu mai e necesar să vorbesc, căci oricine a avut în mână o publicație similară a d-lui Iorga a rămas uimit de modul

înalt științific cu care știe d-sa să dea la lumină rămășițele trecutului.

*

Sublocotenentul Zagoriț Constantin. *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai-Viteazul* (7—20 Octombrie 1600), *Luptele cu Polonii*, cu 5 hărți, București, Carol Göbl, 1908.

După infringerea dela Mirislău Mihai Viteazul a fost silit să treacă în țară și să lupte împotriva Hatmanului Zamoyski, care trecuse prin Moldova și o dăduse lui Ieremia Movilă și acum venea nu numai ca să intre pe Simion Movilă în Țara Românească, ci să-l piardă și pe Mihai, ca să dispară cu el și zvonurile amenințătoare ale unei cuceriri a tronului Poloniei din partea lui Mihai.

Operațiunile militare și cele mai interesante din întreaga viață a eroului (p. 14), care s'au săvîrșit între 7—20 Octombrie 1600, în valea cuprinsă între Buzău și Ploești, spre a opri în calea spre Tîrgoviște pe Zamoyski, erau până acum foarte puțin cunoscute.

Urmărirea situațiilor strategice, a locurilor unde Mihai și-a așezat tabăra în timpul luptelor, a cîmpurilor de bătăie; caracterizarea armatelor de care dispuneau adversarii,—e lucru aproape sigur că pe cită vreme Mihai își punea nădejdea în pedestrime, Zamoyski dispunea de multă cavalerie (p. 55),—rolul căpitanilor lui Mihai (li se dau și scurte biografii p. 39—53), toate acestea sînt lucruri noi pe care le pune în lumină pentru întâia dată d. Zagoriț.

D. Zagoriț stabilește două perioade de lupte. Prima perioadă sînt luptele de hartă între Buzău și Cricov, „lupte de întirziere, de slăbire și de demoralizare a inamicului“ și în a doua perioadă sînt „luptele desnădăjduite“ din cîmpul de bătăie din jurul Ploeștilor (p. 62).

Darea aceasta de samă ceva mai întinsă își are rostul, deoarece lucră.

rea d-lui Zagariț e cea dintâi lucrare serioasă de istorie militară din trecutul nostru întemeiată pe cercetarea critică a izvoarelor.

Sunt însă și afirmări cari nu cred că se pot susține. E lămurit că Mihai Viteazul își avea planurile lui în fața luptelor, dar aceste planuri nu plecau dela o cunoștință și studiere întinsă, ci dela intuiția superioară pe care o avea Mihai și o au toate spiritele mari în fața situațiilor, și dela necesitățile terenului și a împrejurărilor. Chiar despre luptele cu Polonii însuși Mihai, după ce arată împrejurările în care se afla, spune: „*mă văzui constrîns a mă retrage dealungul munților*” (p. 61).

E o părere unilaterală, pornită dintr'un exces de zel pentru profesiune, acea exprimată în prefata (p. 4-5), că, pentru „luminarea întregului nostru trecut, istoricul trebuie să caute alianța militarului”. Fiecare disciplină științifică adoptă de la disciplinele cu care vine în atingere atît cît are nevoie pentru lămurirea liniei pe care o urmărește, și ar fi o mare confuzie dacă s'ar petrece altfel.

Pe lângă unele neobișnuinți de tehnică, și hărțile pe care le dă d. Zagariț nu pot fi satisfăcătoare, sunt schițe cari lasă de dorit și ca execuție tipografică.

Un merit deosebit are însă cartea de față. Multe cărți științifice nu se pot citi, între acestea se pune chiar o monografie a lui Mihai Viteazul datorită unui istoric cu reputație. Cartea d-lui Zagariț se poate citi.

M. T.

I. Otescu. *Credințele țaranului român despre cer și stele.* Extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXIX. Memoriile secțiunii literare. București, Göbl-Rasidescu, 1907, 1 vol. în 4° de 88 p.+2 stampe, prețul 1 leu.

Una din cele mai interesante cărți folclorice publicate de Academie în ultimul timp. Pentru alcătuirea ei auto-

rul a întocmit o hartă a constelațiilor pe care a trimes-o, însoțită de un chestionar explicativ, la mai mulți învățători, cu rugămîntea de a-i trimite informații respective luate chiar din gura țaranului.

La apelul d-lui Otescu au răspuns 39 de învățători, dintre care 3 din Oltenia, 17 din Muntenia, 1 din Dobrogea și 18 din Moldova (dintre acești din urmă 13 numai din județul Neamț). La informațiile căpătate dela învățători, autorul a adăugat și pe cele cunoscute personal încă din copilărie, pe care ș-a petrecut-o la țară, în județele Ilfov, Vlașca și Buzău. Din acest material d. Otescu, profesor liceal de matematici, a alcătuit o monografie pentru care merită toate laudele.

Țaranul român cunoaște bine cerul, ori cel puțin îl cunoștea (vom vedea de ce). Toate constelațiile îi sînt cunoscute, dintre care cele mai multe chiar cu numele pe care ele-l au în astronomie: ursul mare și ursul mic (ursa mare, ursa mică), balaurul (dragonul), crucea, vulturul, vizitiul, răcarul, șerpele (șerpele și Ophiuchus), peștii, herbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara (virgina), balauța sau cîntarul, scorpia (scorpionul), săgetătorul (arcașul), țapul ori cornul caprei (capri-cornul), vîrsătorul, cînele sau dulăul și cățelul (cînele mare și cînele mic), chitul (balena), porumbița.

Dacă pentru aceste constelații Romînul păstrează chiar numirile clasice, pentru două el păstrează numai amintirea lor. Acestea sînt: *Hercule*, căruia îi zice *Omul*, închipuit ca un voinic, ca „un Hercule, și *Perseu*, căreia îi zice *Căpățîna*, luîndu-se după steaua numită *Algol*, care în antichitate reprezenta *capul Meduzei*. Pentru celelalte constelații Romînul a făurit numiri cu totul sugestive: *Lira* este numită *Ciobanul* cu oile, *Delîbul-Crucea* (mică), *Cefeu-Coasa*, *Cassiope-Scau-*

anul lui Dumnezeu, Andromeda-Jghia-bul pufului, Pegasul-Toaca ori Puțul ori Gavădul mic, Corona boreală-Horă, Pleiadele-Cloșca cu pui (zănușa), Hiadele-Scroafa cu porci, Orionul a dat mai mult de furcă. Gruparea stelelor din această constelație s-a făcut și altfel decât este ea în astronomie. De aici diverse numiri: Treisfetitele sau Cei trei Crai, Craii dela răsărit, Toiegele, Cingătoarea regelui (aceste din urmă numiri amintind Toiașul lui Aron și Centura lui Orion, cum încă se mai numesc în astronomie cele trei stele); Rarița sau Rarițele. Plugul, Grebla; Secerea; Sfădelul mare. Spițelnicul sau Spițelnicul mare. Unele din constelațiile numite cu numele lor clasic mai au încă și alte numiri: Ursa mare și Ursa mică se numesc încă, și mai ales, Carul mare și Carul mic, Șerpele se mai numește încă Calea rălăcișilor, Leul-Calul, Gavădul mare, Perseu-Carul dracului, Barda, Toporul, Vizitiul-Carul lui Dumnezeu, Vulturul-Fata de împărat cu cobilița.

În Carul mare și Carul mic Românul a văzut Roatele carului și Oiștea (proștapul, tinjala).—Odată cu numirile de constelații, Românul a păstrat și grupările lor. Mici modificări s-au făcut totuși la unele ca d.p. la Gemenii și Taurul, care s-au răsădit la părțile lor esențiale. Ceva mai mare modificarea a fost la Orion, care a fost subîmpărțit și chiar altfel grupat. Afară de numiri pentru constelații Românul are numiri și pentru anumite stele. Astfel steaua polară este numită *Impăratul, Candela cerului, Stilpul sau Steajărul* dela arie, *Steaua Ciobanului, Țigăra*. Steaua numită Alcor, o stea mică lângă steaua a doua din proștapul carului mare, stea care abia se vede, e numită *Cărăușul, Paloschița, Ucigă-l-toaca, Ucigă-l-crucea* sau *Văcarul*. Venus e numită *Steaua Ciobanului, Luceafărul de Sară*.—Legendele clasice legate de constelații s-au

pierdut firește. În schimb Românul a creat altele inspirate mai ales din creștinism.

Urmează apoi o ingenioasă legendă populară a cerului, credinți cu privire la calea laptelui, pământ, cer, stele căzătoare, soare, lună, eclipse, comete, meteore atmosferice (vintul, vârtejul, ploaia, tunetul, fulgerul și trăsnetul). Partea aceasta este mai slab tratată, autorul mărginindu-se numai la informațiile sale particulare, deși se mai găsesc de acestea și prin alte ivoare, ceea ce nu era cazul și pentru partea întâia.

La sfârșit autorul dă lista învățătorilor care i-au trimis informații. Învățătorii din Moldova dau mai toți și numele și vrsta țăranilor la care s-au adresat. Mai toți erau între 60 și 90 de ani, unul singur era de 45 de ani, în schimb un altul era de 105 ani. Aceasta însemnează că tineretul dela țară nu mai cunoaște astăzi cerul după cum îl cunoșteau bătrînii. Aceasta însemnează apoi că trebuie să facem toate chipurile de a culege folklorul nostru cât mai e vreme, căci, altfel, peste câțiva ani, riscăm a nu mai avea ce culege.

D. Otescu n-a putut scăpa de naivități. Un învățător din Argeș i-a comunicat că „Gemenii sînt *Romul și Rem*“, că „în Carul mare și Carul mic punea *Trăian* pe robii ce-i ducea din *Dacia* la *Roma*“, că *Arcașul* este „un războinic *roman*“. Ademenit de aceste comunicări suspecte, la pg. 44 d-sa face pe baza lor comentarii cu privire la originea noastră în *Dacia*. Nu vede d-sa că aceste legende, chiar dacă or fi existind în popor, sînt cu totul recente? La pg. 62 scrie: „De altfel carul și caii de foc ai acestui car, luați dela soare, [Românul] i-a dat Sfîntului Ilie: chestie de asemănare de *nume* între *Helios* și *Ilie*!“

* * *

Eugeniu Dinescu. Euripide.

Ecuba. Traducere în versuri, Biblioteca pentru toți. București. Prețul 30 bani.

Dintre tragicii atenieni Euripide e poate cel mai inegal în operele sale: alături cu piese de o incontestabilă valoare artistică se grupează tragedii lipsite de viață, cu personaje palide și șterse. Dacă poetul simte profund mizeria omenească, dacă înțelege și descrie în colori fermecătoare tinereța, iubirea naivă, instinctele nobile și curate, eroismul, tot ce înalță și impodobeste pe om, este însă din firea lui un distrugător de iluzii, un spirit satiric și ochiul său nu poate cuprinde ansamblul complex al sufletului, nu-și poate sintetiza observațiile de detaliu, creînd ființi vii.

Hecuba, cu prilejul traducerii căreia spunem acestea, e mai puțin o tragedie decît o serie de scene patetice grupate în jurul personajului principal. Rău compusă, fără o unitate profundă și reală, e totuși una din cele mai frumoase piese ale lui Euripide prin scenele ei mișcătoare. Limba lui Euripide, cași a tuturor tragicilor de altfel, este limba epicii și liricii corale, dar mai concentrată, mai plină de savoare, cu nuanțe fine și variate, cu metafore îndrăznețe.

Trebue să recunoaștem deci greutatea, cu care a avut de luptat traducătorul în versuri al acestei tragedii, și pe care regretăm că nu a învins-o. D. D., de cele mai multe ori, a urmărit fidel textul; dar l-a urmărit cu dicționarul, și toată poezia, toată nuanțarea fină și delicată, toată eleganța expresiilor a pierit. Cînd Ecuba se aruncă la picioarele lui Odiseu implorînd grația Polixenei, în efuzia chiar a durerii și în umilința rugămintilor sale ea păstrează demnitatea, ce ne arată pe regina detronată; e o mamă înainte de toate, iar nu o mamă oarecare.

„O nu-mi răpi copila din brațe, nu

o ucide; destul sînge. Ea e singura-mi bucurie, numai cu dînsa mai pot uita; cu dînsa mă mîngîiu de multe, ea e sprînjul bătrîneții, toiagul, călăuză mea. Nu, învingătorul nu trebue să depășească drepturile victoriei, norocoșii să nu creadă că veșnic vor fi. Și eu fost-am odată fericită și nu mai sînt: o singură zi mi-a luat cu dînsa tot norocul meu. O! pe această bărbie pe care o ating, respectă-mă, aibi milă! Du-te în armata arhaică, spune-le că e urcios să ucideți femeile crutate de sabia voastră, cînd le-ați smuls dela altare și pe care mila voastră le-a apărut. Legea, la voi, apără viața robului cași pe a omului liber. Respectul ce-l au pentru tine îi va convinge, chiar dacă glasul tău va slăbi; căci nu aceeași putere are vorba unui om de rînd și a unui rege” (Versul 276—295). Iată ce devine acest pasaj în traducerea versificată a d-lui D.:

„Te rog plîngînd cu lacrimi să nu-mi
răpești din brațe
Copila și nici viața să nu i-o luați
dintr'însa.
Curmași la alții firul. Prin ea numai
mă bucur
Și-mi uit de rele. Dînsa mă mîngie
de multe.
Ea mi-i oraș, mi-i hrană, toiag și
călăuză.
Cei care au puterea nu trebui s'abuzeze,
Nici cei ce se suride norocul să nu
creadă
Că 'n veci vor duce-o bine. Și eu fui
bine odată
Și acum nu sînt nimica. O zi doar
sfărîmat-a
Intreaga-mi fericire. Dar, o scumpă
bărbie!
Respectă-mă, ai milă. Sosînd în oastea
greacă
Arată-le oroarea d'a omori femeia
Pe care n-ați ucis-o dela'nceput, cînd
sîlnic
Ați smuls-o din altare, ci mile vă
cuprinse.
La noi este o lege egală pentru liberi
Și pentru sclavi, cînd vorba-i de-a
singelui vărsare.
Apoi a ta plăcere, chiar dacă n-ai
dreptate.

Convinge; căci aceeași vorbire dacă
Din gură de om mare sau din ^{iese} vr'un
Nu are-aceeași vază." p. 16.

D. D. traduce *πολιά* prin *πόλις*,
ἔρχομαι prin *ἄφικνοῦμαι*, *ὕμεις* cu
ἡμεῖς, *τεθήνη* prin *τροπή*, *τῶν τεθ-*
νηκότων ἄλις prin: „Curmați la altă
firul“, ca să relevez numai inexactită-
țile de text.

Din nefericire astfel de neexactități
și greșeli de traducere se găsesc în
multe locuri. Versul 457 din cîntul co-
rului: *οἰκτρὰν βιοτὰν ἔχουσιν οἴκοις*
il redă prin: „eu ce duc o viață curat
de plins în casă“, sensul fiind tocmai
contrar: să duc jalnicul traiu al ro-
bului în casele stăpînilor mei. Versu-
rile 479—483:

....ἐγὼ δ'
ἐν ξείνῃ Χθονὶ δὴ κέκλημαι
δοῦλα, λιποῦσ' Ἀσίαν
Συρώπας θέραιναν
ἀλλάξασ', "Αἶδα θαλάμους

le traduce prin:

„Intr'alt pămînt acuma
Port nume chiar de selavă
Iar țara mi-am lăsat-o
Robită Europei,
Schimbat-am doar locașul
Lui Hades pe unirea
Cu un stăpîn de-acuma.“ p. 26.

Sensul e următorul: Iar eu [de-acum
înainte] sînt o roabă în țară străină,
căci am părăsit Asia și am primit în
schimb locuința Europei, casă a lui
Hades [pentru mine] etc...

Personajele piesei apoi, în traduce-
rea rominească, ori vorbesc într-un
stil încărcat cu neologisme și cons-
trucții contrare limbii noastre, ori de-
vin frivole luînd tonul și atitudinea
unui mahalagiu:

„Pe ducă-s vai de mine! Și membrele-mi
se 'mmoae.

Apropie-te, fată, de mine, 'ntinde-mi

Nu mă lăsa lipsită de copilași.—Mor,
fete!

Ce n'aș da să văd astfel pe Lacede-
moneanca

Cu Dioscurii soră. Doi ochi frumoși
distrus-au

Cu prea mare rușine pe fericita Troe!“

Așa vorbește, în traducerea d-lui D.,
Hecuba, în paroxismul durerii, cînd
Polixena pleacă cu Odiseu să fie in-
junghiată pe mormintul lui Achile.—
Sau, Hecuba stă trîntită cu fața la
pămînt și-și plinge copila; Taltibius,
crainicul lui Agamemnon, vine să-i
anunțe că sacrificiul s'a făcut, că-și
poate lua cadavrul fiicei. Cînd vede pe
bătrîna regină, îl copleșește mila și o
atinge încet; dînsa-i răspunde:

„Vai! Cine ești tu care
Nu-mi lași corpul să zacă? Oricît ai
fi de mare,
De ce mă zgîlții oare, cînd vezi ce
intristată-s? pg. 28.

Sînt pe ici pe colo expresii fericite
și se găsesc versuri binișor redade,
totuși ele nu pot răscumpăra proza, în
care d. D. a transformat poezia ori-
ginalului.—Dacă traducătorul este un
admirator al anticității, ori a simțit
frumusețele piesei poetului atenian,
sîntem siguri că regretă și el acum
gestul grăbit, pe care l'a făcut, dînd
această traducere publicului român.

*

Raymund Netzhammer. *Dem
Schwarzen Meer entlang.* Eine Som-
merfahrt durch alte Kurlturstätten.
Bukarest. Buchdruckerei Gustav Al-
brecht.

Dela Caramurat până la Mangalia
dealungul Mării Negre, aceasta e noua
călătorie făcută în vara anului trecut
de d. N. La Caramurat găsește o po-
pulație germană religioasă, muncitoare,
econoamă, cu case bune și curate, cu

plantații de salcîm; în deobște acesta e caracterul tuturor Germanilor din coloniile dobrogene. Lipsa de pămînt însă, unită cu dificultățile făcute de autorități, silesc să emigreze, fie în Argentina, fie în Dakota, pe acești muncitori aduși să servească de pildă elementului român. — Din Caramurat, prin Tașaul, sat turcesc, prin Caracoin, un curățel sat lipovenesc, pe lângă anticul Istropolis, pe lângă lacul Sint-Ghiol, cu minunata lui insuliță, insula lui Ovidiu, ajunge în Constanța.

Iubitor al anticității, regretă că din cauza prefacerii violente, ce a suferit-o acest port, urmele vechiului Tomi, cetate cu străveche cultură, locul de exil a lui Ovidiu, reședința a unor episcopi, ce de aici răspindeau creștinismul și aveau să se lupte cu ereticii asiatici, nu se mai pot cunoaște. Tre-cutul cu enigmaticele lui ilispitește și îl pasionează; și pentru a le descifra cercetează colecții de monete, muzee etc. Aici citeva cuvinte despre muzeul nostru istoric din București: „La început m-am izbit fără indoială de faptul că în acest foarte interesant lapidarium nu dormește nici o ordine, că pietre cu prețioase inscripții, fragmente arhitectonice stau aruncate de-a valma prin coridoarele universității și în vestibulul senatului”¹⁾. Muzeul nostru cuprinde un bogat material arheologic relativ la Tomi, și totuși istoria acestui oraș încă nu a găsit nici un specialist. Material bogat în colecții numismatice e și în muzeul din Sofia: „Mi s'a atras atenția asupra bogatei colecții de monete relativ la Tomi în Sofia, unde alături cu muzeul național *frumos orînduit*, este un cabinet numismatic cu monete vechi din Moesia inferioară și superioară, din Macedo-

nia, din nordul Greciei.” Tomi, fondat în al VII-lea veac a. Hr. de Milisieni, reprezintă de preferință pe monetele sale pe Dioscuri, cu caii lor albi, cu căciulele de călătorie ascuțite, cu cele două stele. Se găsesc însă reprezentate și frontoane de temple, și sînt și monete cu trofeul dela Adam-Klissi; cu Filip Arabul însă, 249 d. Hr., se sfirșește și baterea de monete la Tomi.

Din Constanța continuă drumul prin Techir-Ghiol, cu baile, cu plantația lui săracă, prin Tuzla, prin Mängea-Punar, unde țărani germani îi fac o frumoasă primire. Excelența sa e foarte iubit de supușii săi religioși și chiar de Romîni; amintește cu plăcere primirea ce i-a făcut-o un învățător cu școala sa. La Mangalia, după indicațiile hărții lui Castorius, trebuie să fi fost vechea colonie greacă, Kallatis, ce se credea fondată de Heracles, a cărui măciucă și tolbă e reprezentată pe monedele lor. Kallatis, port de frunte altădată, a putut înfrunta pe Lysimachos, generalul lui Alexandru cel Mare, și a ocupat citva timp locul întâi printre porturile din această parte; monetele bătute de dînsa arată o îndelungă și frumoasă strălucire timp de multe veacuri. Aici vizitează un interesant și bine păstrat mormînt din vechiul cimitir al coloniei.

Trebuie să fim recunoscători d-lui N., că, împărtășindu-ne continuu impresiile și reflexiile sale totdeauna interesante de prin excursiile în Dobrogea, ne deșteaptă și întretine interesul ce trebuie să-l avem pentru această provincie a noastră.

M. J

Leonida Bodnărescul. *Cîteva datini de Paști la Romîni.* Cernăuț, 1901, 1 broș de 1 leu.

Profesorul Leonida Bodnărescul, unul din puținii bărbați activi la Romîni bucovineni, a tipărit o broșură cu titlul de mai sus, în care cu o te-

1) Vezi V. R. II 102 sqq. articolul d-lui Samurcaș, în care se cercetează cauzele acestei neorînduiri.

meinică cunoștință de cauză se ocupă de datorțiile Românilor dela „Iasatul secului“ și până la Paști. Arată pe larg cum se roșesc sau „inchistresc“ ouăle la țară. Broșura, care va fi binevenită tuturor celor ce se ocupă cu folklorul, are 4 tabele, care arată diferitele feluri de desemnuri întrebuițate la „inchistrirea“ ouălor și o tablă colorată, pe care sînt reproduse 6 ouă din bogata colecție a autorului pe care a dăruit-o muzeului național din București. Broșura costă 1 cor. (1 leu) și se poate comanda dela autor.

A. B.

* * *

Emile Faguet. *Le Pacifisme.* Société Française d'imprimerie et de librairie. Paris, lei 3.50.

Una din problemele cele mai discutate ale vremii noastre e desigur aceea a războiului. Opere importante au fost consacrate acestei probleme în ultimul timp, atît de partizani ai păcii ca Richel, Lagorgette, cît și de apologeti ai războiului ca sociologul Steinmetz. Pătruns de importanța problemei, Faguet o tratează și el într-o operă destul de întinsă și plină de interes.

După ce face pe scurt istoricul teoriilor pacifiste, expune apoi foarte imparțial ideile principale ale partizanilor războiului și ale pacifștilor. Discutîndule apoi pe larg, nu se arată deplin convins nici de argumentele unora, nici de ale altora.

Argumentul cel mai puternic al pacifștilor e dreptul celui mai slab. Dar pentru bunul simț ceea ce constituie dreptul e numai slăbiciunea însoțită de oarecare merit. Dar dacă, cînd e vorba de indivizi, meritul, deci dreptul, celui mai slab e atît de greu de determinat, cu cît e mai greu cînd e vorba de popoare. Dacă se poate susține că dreptul individului are ca fundament interesul statului, nu se poate susține că dreptul unui po-

por are ca fundament interesul omenirii. Intre popoare nu există, ca între indivizi, o societate, ele trăesc unele față de altele în stare de anarhie. Dreptul popoarelor nu va putea fi proclamat decît cînd toată omenirea nu va forma decît un singur popor, și pînă atunci dreptul unui popor slab nu poate fi bazat pe nimic. Dar oblecția cea mai gravă pe care Faguet o face pacifștinului e că, deși se dă ca apărător al dreptului celui mai slab, consacră în realitate cele mai mari nedreptăți. Realizînd la un moment dat pacea între popoare, el previne toate nedreptățile viitorului, dar declară cîștigate și intangibile toate cele ale trecutului. Inchizînd istoria în beneficiul celor ce se folosesc de dreptul forței, interzice revanșele și revendicările cele mai legitime. Războiul e fecund în nedreptăți, dar și în reparații. În starea de război dreptul celui mai tare e totdeauna deschis, dar și al celui mai slab. În stare de pace eternă și dreptul celui mai tare și al celui mai slab rămîn închise pentru totdeauna. Combătînd și pe partizanii războiului, Faguet arată confuzia pe care o fac aceștia între cel mai tare și cel mai bun. Pe cîmpul de bătălie un popor nu dă dovadă decît de virtuțile lui militare: curaj, prevedere, activitate, abnegație. Dar sînt în viața unui popor și alte activități demne de laudă care n'au nici o utilitate militară nici prin cele mai depărtate din rezultatele lor. Partizanii războiului mărturisesc singuri că de obicei poporul cel mai puțin înaintat în civilizație învinge pe cel mai înaintat, care din cauza aceasta e mai puțin războinic. Aceasta e istoria Romanilor față de Greci și a barbarilor față de Romani.

E adevărat, recunosc ei, că după fiecare din aceste mari victorii urmate de risipirea unui imperiu, civilizația dă îndărăt pentru un timp uneori lung,

dar cu vremea ea se ridică iarăși, căci poporul învingător combinând civilizația lui elementară cu cea rafinată a poporului învins, crează o nouă civilizație cu un nou caracter. Regresiunea mai mult aparentă decît reală e urmată de o reîntegrare a civilizației. Dar, obiectează Faguet, faptul nu se confirmă întotdeauna. Nu se poate spune că Turcii au clădit o civilizație strălucită pe ruinele celei bizantine. Și apoi e oare necesar ca aceste palingenezii să se opereze prin transfuziune precedată de o mare efuziune de sînge? Pentru mersul progresului regenerările violente nu sînt desigur nici legitime, nici necesare. Mișcări ca stoicismul, creștinismul, reforma, dovedesc că regenerările pacifice sînt posibile. Există totdeauna în sînul decadențelor elemente regeneratoare care se pot raspîndi și dezvolta printr'o invazie pașnică. Păstrînd sau perzînd caracterul său etnic, un popor se poate modifica fără ca războiul, acest teribil accident, să intervină. Dar dacă nu se poate dovedi că omenirea s'a dezvoltat numai prin războaie și jocuri de forțe, e totuși ceva însemnat, și care nu poate fi trecut cu vederea, faptul că de cele mai multe ori evoluția omenirii s'a făcut prin acest mijloc. Acest fapt ne face să ne punem întrebarea, dacă războiul nu e un mijloc de selecție fericit sau nefericit, dar natural, necesar, mijloc prin care omenirea, dacă nu se ameliorează dar înaintează în mersul ei veșnic.

Faguet lasă această întrebare fără de răspuns, căci cel mai puternic argument împotriva pacifizmului nu sînt pentru dînsul teoriile care legitimează războiul, ci existența patriotismului. Acesta, e după el, marele obstacol care se opune pacificării generale, o pace durabilă ne putînd coexista cu patriotisme energice și pasionate. Și dacă patriotismul e recunoscut ca ce-

va salutar, războiul e aproape justificat.

Analizînd cu multă fineță patriotizmul, Faguet îl consideră ca fiind la origine o extenziune a sentimentului familial, care se transformă apoi într'o concepție de utilitate și într'o concepție estetică. Elementele care au contribuit la întărirea sa, sînt în primul rînd: limba comună, apoi religia (deși religiile sînt cosmopolite, bisericile sînt naționale), moravurile strămoșești, dragostea trecutului întreținută mai ales de studiul istoriei propriu zise apoi de acel al istoriei artistice și literare, aversiunea împotriva străinului, alcătuită din multe sentimente diverse, dintre care cel mai puternic e amintirea injuriilor primite. Războiul contribuie într'un grad însemnat la întărirea patriotismului, țări ca Italia și Germania au fost create prin război. Caracterul esențial al patriotismului e abnegația, renunțarea în folosul comunității, sacrificiul existenței individuale celei naționale. E un idealism înalt, o formă a instinctului care împinge pe om să-și pună în joc viața pentru a putea să trăiască, instinct care e poate, cum spunea Nietzsche, una din condițiile esențiale ale vieții omenеști. Patriotismul e ceva instabil și poate ușor scădea ca forță, fie pentru un timp, fie pentru totdeauna. Dacă elementele lui esențiale, sentimentul de familie lărgit, solidaritatea în muncă și eforturi, limba comună nu pot dispărea niciodată, cele auxiliare se pot schimba sau atenua. Religia poate fi părăsită, moravurile se pot schimba, studiul istoriei poate fi neglijat din cauze politice. Dar factorii care contribuie mai mult la decăderea sentimentului național sînt slăbirea caracterelor, prea narea grijă pentru interesele materiale, descăruțarea lesne contagioasă. Pentru teoreticienii antipatriotizmului, patriotismul

e un sentiment contra naturii ome-
nești. Sociabilitatea naturală a omu-
lui nu-i naționalitatea ci solidarita-
tea liberă. Patriile sînt obstacolul
principal la realizarea egalității, care
nu poate fi stabilită decît odată cu
distrugerea lor. Unii socialiști cred că
patriile pot fi mai degrabă distruse de-
cît socialismul stabilit pretutindeni,
că popoarele pot deveni mai ușor an-
tipatriotice decît socialiste. Faguet cre-
de că această teorie, e nouă. Filozofii
din veacul al XVIII erau indiferenți
pentru ideia de patrie, dar nu ridică-
se antipatriotismul la rangul de teo-
rie. Prima manifestare a acestei ten-
dinți o găsește într'o poezie a lui La-
martine din 1841, Marsilieza păcii. Azi,
doctrinile antipatriotice sînt răspin-
dite în Rusia de admiratorii lui Tol-
stoi, și foarte răspindite în Franța de
discipolii lui Hervé, pentru care nu
există patrii ci numai clase. El au
pătruns în păturile de sus, în burghe-
zia care urăște serviciul militar, între
muncitori, ale căror syndicate fac pe
față profesie de antipatriotism, între
institutori și, cea ce e mai grav, după
mărturisirea oficială a lui Clémenceau,
chiar în armată. Dar pe cînd în Franța
patriotismul scade, în celelalte țări se
afirmă și se întărește tot mai mult.
Partidele cele mai înaintate se arată
tot atît de patriote ca celelalte. Fa-
guet vorbește de Bebel, care în con-
gresul dela Stuttgart, combătînd pe
Hervé, Vaillant, Jaurès a spus că con-
diția primordială a dezvoltării socializ-
mului rămîne în fiecare țară indepen-
dența și autonomia națiunii. Antipa-
triotismul e pentru un popor un semn
de decadență. Civilizația, cași dezvoltă-
rea generală a omenirii, se face prin
patrii distincte și nu se va putea face
niciodată altfel. Sforțarea pentru a
desființa patriile nu poate reuși decît
la distrugerea citorva, a acelor care
sînt deja epuizate, fără a face să ina-
nteze cu un pas lumea spre unitatea

dorită, care nu poate să rămînă decît
o iluzie. Intre patriotizm și antipatrio-
tizm există, după Faguet, un sistem
mixt, combinație de patriotizm cu u-
manitarizm, în proporții diverse și
greu de determinat. Această teorie o
numește el patriotizm internațional,
un patriotizm temperat de iubirea u-
manității, și o găsește susținută cu di-
ferite nuanțe de Jaurès. Aulard, La-
visse, Naquet.

Introducerea umanitarizmului și a
internaționalizmului în patriotizm e,
după dînsul, un dizolvant subtil și pe-
riculos. Patriotizm adevărat nu poa-
te fi ca cel internaționalist condițio-
nat, subordonat, provizoriu. Ca și al-
truizm, el are un caracter absolut.
Cercetînd mijloacele practice de pa-
cificare, Faguet nu găsește decît două:
dezarmarea simultană și înlocuirea răz-
boiului prin arbitraj. Dezarmarea prez-
intă enorme dificultăți. Hotărîrile lu-
ate de tribunalul de arbitraj nu pot fi
respectate decît dacă el dispune de o
forță de constringere mai mare decît
acea a țărilor reunite. Altfel tribuna-
lul de arbitraj e inutil ca pacificator
și nu poate fi decît cel mult un mo-
derator. De un folos mai mare ar fi
poate o ligă a celor slabi, dar azi în
Europa statele mici sînt puțin nume-
roase și destul de răspindite. Pacifis-
mul, închee Faguet, e ceva himeric, ilu-
zia unor spirite care n'au simțul rea-
lității. El n'ar putea să triumfe decît
dacă patriotizm, acest sentiment et-
tern, ar dispărea în același timp și la
toate popoarele. Asupra popoarelor e-
nergice această teorie nu poate avea
nici o influență, dar poate desigur grăbi
peirea celor în decadență. E de dorit
ca toate să fie patriote fără de mega-
lomanie și să nu se lase ademenite
de teorii pacifice. „Adevăratul paci-
fizism e încă patriotizm. Căci cea ce
menține pacea, în chip relativ, dar în
singurul chip în care poate fi menți-
nută, e defensivă energetică care nu in-

vită cucerirea să înainteze prin indiferență sau nepăsare”.

În această operă importantă Faguet a arătat, c'o incontestabilă forță, marile obstacole opuse de starea de fapt a popoarelor realizării păcii universale. Cu un mare talent a demonstrat legitimitatea patriotizmului și denunțat cu multă dreptate pericolul antimilitarismului și al dezarmării. Războiul nu e însă justificat prin aceasta. Manifestare inferioară a impulsivității omenestii, oricât de nobilă i-ar fi cauza, războiul rămâne desigur un mijloc primitiv de rezolvire a conflictelor internaționale, un mijloc care revoltă mai mult decît oricînd conștiința morală a omenirii culte. Și din acest punct de vedere mai înalt, propaganda pacifistilor nu e poate atît de inutilă, cum crede Faguet. Luptînd pentru un nobil ideal, adresîndu-se senzibilității omenestii, ea o poate schimba cu vremea și, avînd un răsunset asupra manifestărilor externe ale omenirii, poate deveni rodnică, cel puțin într'un îndepărtat viitor.

O. B.

* * *

Félix Le Dantec. *Science et Conscience.* Paris, Flammarion.

A. *Teoria conștiinței epifenomen.*

În acest volum filozoful francez dezvoltă teoria conștiinței epifenomen și sub lumina acestei teorii încearcă analiza conștiinței omenestii.

Cum trebuie înțeleasă această teorie?

Dezvoltarea științelor pozitive întemeiază afirmarea că orice fenomen natural s'ar putea prevedea, deoarece e posibilă cunoașterea științifică a condițiilor, în care ia naștere acel fenomen. S'ar putea prevedea, atunci, orice act al unui animal și, în deducțiile ce le-aș face spre acest sfîrșit, n'aș ține samă de cunoștința sau voința animalului. Principiul conservării energiei e satisfăcut, cașicum n'ar exista

conștiință: conștiința, prin urmare, n'are echivalent mecanic.

Cu alte cuvinte, nu există nici un studiu obiectiv ce ar permite să constatăm dacă un corp e conștient sau nu. „Dar, eu sint conștient; dece n'ar fi conștienți și semenii mei”. „Admițînd în ceilalți oameni o conștiință analoagă cu a mea, în mod logic trebuie să admit ceva analog în corpurile brute. Și ceia ce întărește această deducție e și faptul, că în dezvoltarea embriologică a ființelor nu se constată nici o modificare bruscă, ce ar denota apariția unei conștiinți... „Sînt condus a crede că există în lumea brută „elemente de conștiință”, despre care știu numai atît, că, prin mijlocul acestor elemente necunoscute, se poate constitui o conștiință asemănătoare cu a mea”.

„Dar nu toate fenomenele ce se petrec în organismul meu sint întovărășite de conștiință”. Se pune atunci întrebarea: Prin ce mijloc obiectiv s'ar putea constata, care sint fenomenele însoțite de conștiință?

Chestiunea pare paradoxală, odată ce s'a recunoscut mai sus efectiva neputință a „elementelor de conștiință”. Toluși, grație comparației ce putem face între noi înșine și semenii noștri, chestia prezintă o soluție obiectivă. Și acel mijloc obiectiv îl dă legea deprinderii (habitude), al cărei enunț din punct de vedere științific este: Funcția creează organul, cînd aceea funcție se repetă adeseori identică cu ea însăși. Vom zice dar: Numai fenomenele, ce-s întovărășite de o variație, trezesc conștiința. Odată construit definitiv organul unei funcțiuni, această funcție e îndeplinită inconștient. În alt limbaj, acelaș lucru s'ar exprima: Disonanța, care contrariază legăturile e un fenomen conștient; stabilirea definitivă a unei consonanțe face să dispară conștiința.

B. *Știință și conștiință.*

f. Cazul unei protozoar.

Odată stabilit acest criteriu, Félix Le Dantec trece la studiul paralelismului între subiectiv și obiectiv, luind ca punct de plecare o ființă unicelulară.

Din punct de vedere obiectiv, unitatea acestei ființe se traduce prin legăturile particulare din masa protoplazmică, legături ce asigură continuitatea protoplazmei în timp și spațiu. Din continuitatea în timp a legăturilor, ce determină asimilația, rezultă din punct de vedere subiectiv particularitatea numită *memorie elementară*. Obiectiv, individul protoplazmic păstrează urma luptelor ce a susținut contra vibrațiilor disonante. Iar memoria e epifenomenul subiectiv corelativ acestei urme obiective.

Mai departe. Un protozoar poate fi influențat de o anumită radiație. Vom putea atunci clasa radiațiile în două categorii: acele active pentru protozoarul considerat și cele ce nu-l influențează în funcționarea lui. Aceste două categorii vor forma respectiv spectrul vizibil și invizibil al speciei studiate. Același lucru s'ar putea spune în cazul unui agent chimic.

Să venim acum la reacțiunea din partea protozoarului provocată de radiații sau de substanțe chimice. *Aceste reacțiuni din punct de vedere obiectiv sînt supuse determinismului celui mai riguros*. Subiectiv, ele dau o senzație de voință și iluzia libertății absolute. Întocmai ca un rezonator, care vibrînd sub influența unui agent exterior n'ar avea conștiința decît de el însuși; rezonatorul va avea atunci conștiința de un fenomen ce ar începe într'insul. Cea ce e extrem de interesant în această ordine de idei, e constatarea că epifenomenul de voință nu e niciodată în contradicere cu determinismul obiectiv. Se întimplă, adică, că animalul vrea totdeauna să facă tocmai ce ar trebui să facă după legile determinismului.

II. Să trecem la ființele superioare.

Din punct de vedere obiectiv amintim că, în producerea manifestărilor conștiente, joacă rol de prima ordine suprafețele sensoriale, prin care simțem sensibili la mișcările exterioare și pe care ajungem să le cunoaștem, datorită legăturii destul de strînsă dintre activitățile exterioare și trezirea conștiinții.

Ce raport este atunci între cea ce cunoaștem astfel dintrun fenomen și fenomenul, care este obiectul cunoaștinții noastre? Iată o chestie ce pare foarte importantă și care în realitate n'are nici un senz, căci „forma exterioară a unui fenomen exterior nu există în afară de cunoașterea de către cineva a acelu fenomen“.

Aceste amintite, trecem la studiul imaginilor și imitației.

a. Imagini. Fiecare mișcare periodică exterioară crează, prin rezonanță, în protoplazma sensibilă o mișcare *corespondentă*. Să consider, d. p. o. frază muzicală. Ea se poate înscrie pe un fonograf sub formă de linie sinuoasă. Se prezintă urechii sub formă de presiuni, diferite de mișcarea înregistrată de fonograf. Această serie de presiuni determină în nervul auditiv o serie corespondentă de influxuri nervoase. Iată dar o serie de trei fenomene ce le putem descrie în trei moduri diferite (ca fenomen geometric, barometric și protoplasmic) numai cu o singură ecuație.

Senzația va fi dar citirea în langaj auditiv a ecuației seriei de influxuri nervoase. Același lucru putem spune de orice senzație.

Vom numi *imagine* transmisiunea sub formă de influxuri nervoase a unei serii de deformații susceptibile de a fi reprezentate prin o ecuație. Imagina subiectivă va fi seria de epifenomene de conștiință ce întovărășesc transmisiunea influxurilor nervoase. Vom numi

această imagine în timp imagine de întâia specie. Imagini de a doua specie sînt imaginile în spațiu: cunoștința spațială a lumii rezultă din sincronismul documentelor diverse so-site prin diferitele căi în centrele nervoase, rezultă dar din funcționarea simultană a mai multor organe de simțuri.

Organele vizuale sînt desigur, cel puțin la om, cele mai perfecte. Știința are chiar de scop a reduce totul la măsurări făcute cu ajutorul ochilor.

b. Imitație. Imitația propriu zisă consistă în producerea de către animal de acte sensibile la exterior și *sămănînd* cu alte acte, la care a fost martor. Ce însemnă *asemănare* între un act observat de animal și unul executat de dînsul? Imitație perfectă, aceea în care fenomenul reprodus e identic cu cel imitat, e un lucru extrem de rar. Se poate spune că există aproape numai imitații prin traducere. În adevăr, cînd executăm un act oarecare, simțim că-l executăm; adică se face în centrele noastre nervoase o reprezentare, despre care nu știm decît, că ea ne permite să știm ceia ce facem. Pierre Bonnier a dat acestui simț numele de *simțul atitudinilor segmentare*. Un exemplu pentru lămurire.

„Cine din noi nu s'a amuzat a imita vr'un tic ridicul al unuia din prieteni noștri? Acel ce execută această contrafacere n'are nevoie a se vedea în oglindă. Dacă s'ar vedea, desigur că în cele mai multe cazuri ar fi decepționat. Si cu toate acestea simțul său al atitudinilor îi trimete o impresie de gesturi, impresie care e de acord în centrele sale nervoase cu amintirea gestului observat de multe ori la amicul său. Vom putea acum defini imitația: Ea consistă în un acord între imagina percepută a unui fenomen exterior și imagina, ce ne-o dă simțul atitudinilor, a gestului ce

executăm. Acest acord poate fi cu totul subiectiv și să nu se manifeste pentru un observator străin. Imitația se reduce, așa dar, la o traducere ce n'are valoare imitativă decît pentru animalul ce execută traducerea. Simțul atitudinilor funcționează dela început, dela observarea fenomenului de imitat. De aceea animalul poate prevedea, cînd execută o mișcare, care va fi rezultatul acelei mișcări *considerată numai ca o variație* a atitudinilor segmentare.

Pe lingă imitația așa definită intervine o complicație, corecția actelor executate, datorită aprecierii prin organele simțurilor a rezultatului exteriorizat al activității noastre. A învăța un meșteșug însemnă a face educația simțului atitudinilor relativ la acel meșteșug. Așa că ajungem, pentru un act cu care sîntem obișnuți, să prevedem ceia ce avem să facem.

Rezultă din cele spuse asupra imitației că toate actele noastre sînt imitații.

Organul nostru de imitație cel mai perfect este organul vocal. Nu putem reproduce prin voce toate sunetele ce le auzim, din cauza diferenței dintre urechea noastră și laringe. Acest fapt arată că imitația obiectivă, cea mai perfectă ce-o putem realiza, e tot o traducere.

Organul nostru vocal e susceptibil de o funcționare intelectuală foarte prelungită; de aceea a fost utilizat pentru constituirea vorbirii. *A gândi* însemnă a povesti în imagini vocale tot ceia ce se petrece în noi.

c. Știință și morală.

Știința nu ne poate dicta datoria noastră, căci ideea unei datorii, la care te poți după voință supune sau nu, nu este o idee științifică. Dar, omul este ceia ce este și nu ceia ce ar fi fost, dacă știința ar fi existat în totdeauna; și așa cum este omul astăzi, el are dorința de a trăi și de a fi fericit.

„Și fiindcă știința nu m'a învățat ce reguli sociologice să urmez, urmează de aici să cer celor asupriți să aștepte până ce se vor găsi norme sigure, și să suferă în pace până atunci? Acolo unde știința tace, empirismul își reia drepturile, cel puțin previzor; și cred în „minciuna socială necesară ca să existe o societate“, de care vorbește Vigny.

„De altfel, coia ce e o minciună pentru mine, e un adevăr pentru aproape toți ceilalți oameni. Știința nu-i așa de periculoasă, după cum pare, fiindcă omul e legat prea mult de tradițiile sale; omul își iubește principiile și le atribuie o valoare absolută, și tocmai de aceea li se supune în mod efectiv; nu te poți supune, cu ușurință unor legi, ce le știi că-s alese prin simplă convenție.

„Omul are dar trebuință de principii pentru a acționa; îi trebuie o credință, fie în justiție, fie în patrie, fie în artă; această credință va avea utilitate, dacă ne va decide a acționa fără șovăire în diversele împrejurări ale vieții noastre.

„Din nenorocire, oamenii n'au toți aceeași credință; și, pentru credința lor, ei se luptă. E fără îndoială imposibil ca oamenii să se înțeleagă și să primească o credință unică. Și dacă știința, arătând zădărnicia credințelor, va decide pe oameni să trăiască în pace, nu le va lua în același timp singura lor rațiune de a trăi?

„Pentru a fi înțelept, ar trebui să te resemnezi la o minciună continuă; să crezi orbește în principiile tale conducătoare, când ar fi necesar pentru a acționa; și să faci apel la știință, când acele principii ar deveni prea tiranice“

A. Z.

Mermeix. *Le Syndicalisme con-*

tre le socialisme. Paris, Ollendorff, 1908.

Autorul vrea să trateze despre origina și dezvoltarea „Confederației generale a muncii“, însă cu toate că tratează despre una din formele cele mai uriașe de luptă ale proletariatului francez, și care are o importanță socială deosebită, autorul e destul de nepregătit în materie de teorie. Nu are multe idei generale și cunoștințele sale asupra socializmului nu sînt scoase din izvoarele de teorie fundamentale. Probabil că Mermeix cunoaște colectivismul mai mult din scrierile lui Jules Guesde, deoarece numele acestuia revine foarte des, cînd autorul acestei cărți se referă la unele puncte din teoria marxistă. Cu toate că e nedioară ca valoare teoretică, însă această operă e interesantă, prin faptele ce le expune, mai ales pentru acei, care nu-s în măsură de a cunoaște împrejurările din Franța.

Ca pilde tipice că autorul nu prea e mult familiarizat cu teoriile marxiste, sînt definițiile pe care le dă în ce privește *capitalul constant* și *capitalul variabil*, în accepțiunea lor în doctrinele socialiste. Mermeix crede că mijloacele de producție, ce poartă numele generic de *capital constant*, sînt desemnate sub acest nume în marxism, din pricină că acest capital constant „cumpărat de către exploatator rămîne același, fie că-i utilizat, ori nu“. Iar în ce privește înțelesul *capitalului variabil*, mina de lucru poartă acest nume, „deoarce nu-i cumpărată decît pe măsură ce este nevoie de ea“ (pag. 121).

În marxism însă mijloacele de producție poartă numele de capital constant, deoarece nu transmit produsului o valoare mai mare, decît aceea, pe care ele o pierd în procesul de producție, adică capitalul constant trece-

in produs fără nici o modificare de valoare, pe cind capitalul variabil,—munca—, produce o valoare mai mare decit e costul de intretinere, adică salarul.

Apoi Mermeix, cu toată buna voința, ce o are de a părea imparțial, lasă să se străvadă prin modul de a se exprima, tendințele lui de vrăjmășie pentru socialism. De-alminteri acest fapt nici nu poate fi socotit ca o vină, căci expunerea unor idei de organizare socială niciodată nu poate fi expusă cu o indiferență de înregistrator mecanic, căci lucrurile expuse se leagă cu nenumărate sentimente tainice, născute din cauza legăturilor sociale, în care trăește omul. In expunerea ideilor ce privesc legăturile între oameni, se oglindește în mod inconștient în susși sufletul expunătorului, cu toate năzuințele lui.

In sinul a numeroase sindicate franceze, care multă vreme stătuse sub tutela socialiștilor guesdiști, s-au infiltrat cu vremea, zice Mermeix, tendinți anarhiste. Anarhiștii s-au introdus și ei în sindicate invocind între altele chiar autoritatea cuvintelor lui K. Marx, că, „emanciparea proletarilor trebuie să fie opera proletarilor însiși“... Insa față de socialiști, care spun că trebuie să se pună mâna pe puterile statului, pentru emanciparea proletariatului, anarhiștii susțin că proletariatul trebuie să facă abstracție de stat, părăsind lupta politică și menținându-se numai pe terenul luptei economice. Anarhiștii, propovăduind între muncitori că statul în sine este o excrescență parazitară, cu care muncitorimea nu trebuie să aibă de-a face, devin o primejdie pentru acțiunea parlamentară socialistă, căci „...este o opoziție capitală între partidul socialist, care urmărește transformarea socială prin acțiunea parlamentară și cucerirea puterilor publice,

și între socialiștii libertari, anti-parlamentari hotărâți „dăciși să suprimă acest organism social, Statul“ (Discursul lui Keufer în congresul din Amiens 1906).

Mermeix dă la lumină fapte interesante asupra modului cum s-a ajuns la constituirea „Confederației generale a muncii“.

In prima jumătate a secolului XIX în perioada haotică a mării industrii, cind clasele muncitoare fuseseră aduse într-o mare nesiguranță a traiului de toate zilele, din cauza unei dezordonate anarhii în producere, această stare detestabilă a fost și mai mult înrăutățită prin faptul că muncitorii nu aveau dreptul să se coalizeze. Legea Le Chapelier din 1791 și unele dispoziții din codul penal opreau asociațiile, în special pe cele de muncitori. O lege din 1834 și multe dispoziții regulamentare înlăureau această pulverizare a puterilor proletariatului.

Cătră sfârșitul imperiului II-lea, prin măsuri diferite se primise alcătuirea asociațiilor muncitorești și în 1869 s-a creat chiar „Camera federală a societăților de muncitori din Paris“. Colectivismul începu să se introducă în aceste asociații abia pe la 1876 și mai puțin la Paris decit în Provincia. Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 asupra sindicatelor, recunoscându-le ființă legală, ele se înmulțiră cu repezeziune, însă, în sinul lor, socialismul marxist, Guesdismul, își cuceri mulți partizani. In intenția Guesdismului era de a se subordona mișcarea sindicală în folosul activității politice a partidului muncitoresc (parti ouvrier). Sub inspirația acestui partid s-a format o asociație de sindicate, adică „Federația sindicatelor și a grupărilor corporative muncitorești din Franța“, însă mișcarea propriu zisă de organizare economică fu părăsită de către socialiști, și lăsată pe planul al doi-

lea, încît menirea sindicatelor, sub tutela guesdistilor, fu stingherită.

Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 mai făcu însă cu puțință și crearea unor instituții, numite „Bursele muncii“, care servesc ca mijlocitoare între patronii care caută muncitori și muncitorii care caută de lucru,—regulind oferta și cererea de brațe muncitoare. Bursa muncii din Paris, prima creată în Franța, căzu în mina diferitelor grupări socialiste, antiguesdiste însă, din cauză că marxismul era puțin răspîdit între proletarii Parisului. Diferitele burse create în toate părțile Franței au format „Federația bursei“.

Până în 1894 Guesdismul avea o influență destul de mare asupra sindicatelor, însă în acest an circumstanțe fatale au voit ca și Guesdistii și „Federația bursei“, compusă mai mult din elemente antiguesdiste, profund revoluționare, să țină congres la *Nantes*. În mai multe rînduri se agitate chiar în sinul sindicatelor guesdiste ideea grevei generale, însă fără mult răsunset, din cauză că socialiștii marxişti, conducătorii mișcării, o respingeau ca fiind utopică. Nu e vorbă, că dintre înșiși intelectualii partidului muncitorilor, unia erau apărători ai grevei generale, cum era Briand. (Acum, mutantur tempora, propovăduitor al ordinii la congresele institutorilor din Franța).

Ideea grevei generale, deși era latentă în sinul sindicatelor guesdiste, din cauză că era combătută de conducători,—există însă pe vremea, cînd s-a făcut congresul din *Nantes* în 1894, în acelaș timp cu congresul federației bursei muncii.

Sub imboldul socialismului revoluționar, care admitea ca mijloc de luptă greva generală, și care stăpinea federația bursei, ideea latentă în sindicatele guesdiste izbucni și ea, focul as-

cuns sub cenușă se aprinse. Pe tema grevei generale, în congresul dela *Nantes*, s-a făcut ruptura între majoritatea sindicatelor, încorporate în partidul muncitorilor și fracțiunea politică, partidul parlamentar propriu zis. În 1895 aceste sindicate, care se desfacuseră de sub conducerea guesdistă, formară la *Limoges*, „Confederația generală a muncii“.

Sindicaliștii, reprezentați prin această confederație, și „Confederația bursei“ multă vreme stătura în izolare, și în acest răstimp influența asociațiilor proletariatului nu avu mare răsunset asupra vieții publice, din cauză că nu erau concentrate toate puterile într-o organizare generală. În 1902 din aceste două grupări se născu actuala „Confederație generală a muncii“, căci „confederația bursei“ se contopi în cealaltă grupare a sindicatelor. Însă noua grupare, sau mai bine zis comitetul ei executiv, a fost cucerită de către anarhiști, și prin disprețul pe care-l au aceștia pentru activitatea politică și pentru deciziunile majorităților, amenință cu ruina sprijinul pe care socialismul îl are în clasa muncitorilor, ca reprezentant al ei în viața politică.

Un exemplu tipic de modul cum privesc anarhiștii, care și-au încorporat „Confederația generală a muncii“, partidele politice, fără să cruțe nici măcar partidul socialist, ni-l oferă congresul din *Amiens* 1906:

„Considerind că toate partidele politice, chiar partidul socialist unificat, nu sînt înainte de toate decît grupări de opinii avînd un scop primordial, acela de a alege membri în Parlament, că în aceste grupări de afinități, lupta de clasă, baza fundamentală a sindicalismului revoluționar, se găsește nimicită prin faptul că patronii milionari și proletarii infometaji se găsesc împreună ;...“

„Congresul, văzind articolele fundamentale ale confederațiunii generale a muncii și neutralitatea politică, pe care trebuie s-o conserve orice sindicat confederat, se pronunță categoric împotriva oricărei apropiieri sau raporturi, oricare ar fi ele între confederație și un partid politic oarecare“ (pag. 208—209).

Intr-o altă parte Mermeix arată care este organizarea confederației generale a muncii:

„Cum arată d. Pouget... organizația confederală este o serie de cercuri concentrice, suprapuse. La bază e marea conferență, unde mișună sindicatele. Ele se grupează într-o masă mai deasă, în conferența mai puțin dezvoltată a uniunilor sindicale sau „Federațiuni de industrie“. Deasupra, după ce s-a mai restrins încă cercul, apar Bursele muncii, pe lângă care federațiunile trebuie să se afilieze în mod obligatoriu.

„Mai sus încă, în centru, iată comitetul confederal, al cărui sediu e la Paris și care se reunește din trei în trei luni; în fine Biuroul confederal, condensează în sine puterile comitetului confederal“ (pag. 193).

Cu toată influența mare exercitată de „Confederația generală a muncii“, ea nu reprezintă decît o mică parte din muncitorimea Franței. Dintr-o sumă de 5,000,000 muncitori din Franța, numai 836,000 sînt sindicați în diferite organizații; iar din totalul lucrătorilor sindicați, sub egida confederației generale a muncii nu se adăpostesc decît 203.273, adică numai 5% din totalul muncitorilor franceji!

Pe lângă sindicalismul englez și german, confederația muncii din Franța e un pigmeu, însă... condus de anarhiști.

Mermeix are dreptate, cînd spune că anarhiștii au avut un rol la crearea sindicalismului; dar cînd confundă sindicalismul cu anarhismul, el dă dovadă de nepricepere, pentru că sindicalismul nu se ridică în potrivă statului, ci pretînd că ei fiind marea mulțime a poporului francez, organizarea lor, cînd va fi destul de puternică, va înlocui statul „burghez“... Cu alte cuvinte, ei crează pe 'ncetul alt *stat*, care să dea la o parte, la un moment, pe acel actual, al „clasei burgheze“

I. N.